

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN EKONOMİ POLİTİĞİ BİR DÖNGÜNÜN İÇERİSİNDE Mİ? KIRILGAN TÜRK EKONOMİSİNİN SON OTUZ YILDAKİ KRİZLERİ

Fatih Furkan ALPDOĞAN*

Öz

Her ekonomik kriz sosyal bir yıkımdır. Türkiye'deki krizlere bakıldığında siyaset kurumunun ekonomik krizlere doğrudan alan açtığı görülmektedir. 1994 Meksika krizi ile başlayan süreç 1997'de kendini Asya krizi olarak göstermiştir. 2001 bankacılık krizi ise bankacılık sistemindeki varoluşsal sorunlardan ve iç siyasetteki gerilimlerden sonra ortaya çıkmıştır. Türkiye'de yaşanan bir diğer kriz ise 2008 küresel ekonomik krizidir. 2008-2012 yılları arasında Türkiye'de görece daha istikrarlı bir ekonomik ortam söz konusudur. 2013'te Gezi olaylarıyla başlayan süreçte Dolar-TL kuru ile Tüfe-Üfe oranlarında artış yaşanmıştır. 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi ile bu oranlar dahada katlanmıştır. 2016'da Rahip Brunson, 2017'de S-400 Krizi, Halk bankası davası öne çıkan başlıklardandır. Günümüze gelen süreçte kur krizinin etkileri devam ederken kuru dengelemek adına ortaya atılan Kur Korunmalı Mevduat hesapları ülke ekonomisini daha da kötü hale getirmiştir. Rusya-Ukrayna krizinin ortaya çıkardığı enerji ve tahıl krizi de etkilerini hissettirmektedir. Literatür taramasıyla sınırlı bu çalışma Türkiye'nin son otuz yılda karşılaştığı krizlerin ortak yönlerine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Ekonomik Kriz, Kur Krizi, Bankacılık Krizi, Siyasi Kriz

IS THE ECONOMIC POLICY OF THE REPUBLIC OF TURKEY IN A CYCLE? THE CRISES OF THE FRAGILE TURKISH ECONOMY IN THE LAST THIRTY YEARS

Abstract

Every economic crisis is a social catastrophe. When we look at the crises in Turkey, it is seen that the political establishment has opened a direct space for economic crisis: The process that started with the 1994 Mexican crisis manifested itself as an Asian crisis in 1997. The 2001 banking crisis emerged after existential problems in the banking system and tensions in domestic politic: Another crisis in Turkey is the 2008 global economic crisis: Between 2008 and 2012, there was a relatively stable economic environment in Turkey. Since 2013, there has been a serious decline in social welfare. In the period that started with the Gezi events in 2013, there was an increase in the Dollar-TL exchange rate and CPI-PPI ratio: Pastor Brunson in 2016:-400 Crisis in 2017, People's Bank case are among the prominent topic: While the effects of the exchange rate crisis continue in the process that has come to the present day, the Currency Protected Deposit calculations put forward in order to balance the exchange rate have made the country's economy worse. The energy and grain crisis caused by the Russian-Ukrainian crisis is also making its effects felt. This study, which is limited to literature review, focuses on the common aspects of the crises Turkey has faced in the last thirty years.

Keywords: Economic Crisis, Currency Crisis, Banking Crisis, Political Crisis, Inflation.

1. GİRİŞ

Kriz olgusu insanlık tarihi kadar eski bir konudur. Kriz bir olgu olarak tanımlanırken genellikle onun tehdit edici olan evrensel yönüne vurgu yapılmaktadır. Sosyal bilimciler ise kendi disiplinlerinin bakış açılarını temele alarak krize farklı anlamlar yüklemektedir. Bu durumda genellikle sosyal ya da ekonomik krizler karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik krizler sosyal krizleri sosyal krizler ise ekonomik krizleri tetikleyebilmektedir. Ekonomik krizin gerekçelerini

dair iktisat literatüründe çeşitli bilgiler bulunmakla birlikte onun topluma bakan yüzü sosyal refahta meydana gelen azalmalarla somutlaşır. Ekonomik krizler genellikle iç piyasada yaşanan daralmalarla, işsizlikle ve enflasyonda meydana gelen rahatsız edici artışlarla kendini göstermektedir. Enflasyon ise paranın değer kaybı sonucu alım gücünde meydana gelen düşüşü ifade etmektedir. Enflasyonun arttığı dönemlerde en dikkat çeken konu sosyo-ekonomik beklentilerde yaşanan gözle görünür olumsuzluklardır.

Ülkemizde kronikleşen krizlerin temelini inildiğinde bu krizlerin altında iç ve dış kaynaklı sorunların yattığı söylenebilir. Dış politika açısından bakıldığında Türkiye'nin ticaret içerisinde olduğu ülkelerle olan ilişkilerinin ya da küresel düzeyde meydana gelen krizlerin ülke ekonomisini krize sürüklediği görülmektedir. Siyasi krizler ithalat ve ihracat krizlerini de beraberinde getirirken ithalat kaleminde meydana gelen artış krizin etkisini artırmaktadır. İthalatın artışı devalüasyon olarak kendini hissettirmektedir.

Türkiye'deki özellikle son otuz yılda meydana gelen krizler temele alındığında bankacılık ve para krizlerinin başı çektiği görülmektedir. Para krizleri; sabit kur uygulamasını hedefleyen ülkelerde, katılımcıların ulusal para ile birimlendirilmiş aktiflere yönelik taleplerini umulmadık bir biçimde döviz cinsine yönlendirmeleri ile ortaya çıkan krizlerdir. Bu krizler sonucunda Merkez Bankası'nın döviz rezervleri erimektedir (Fidan ve Fırat, 2020: 87). Bu krizlerin ortaya çıkardığı sonuçlar ülkeden ülkeye değişmekle beraber, ülke içindeki farklı gelir grupları para krizinden farklı şekillerde etkilenebilmektedir (Memişoğlu ve Durgun, 2011: 90). Bankacılık krizleri ise birçok olumsuz sonucu beraberinde getirmektedir. Bankacılık krizleri, borçlu durumda bulunan Ticari Bankaların, vadesi gelen borçlarını, borçlulara ödeyememeleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bir diğer sebep ise banka müşterilerinin ani ve yüksek miktarlarda para çekme taleplerine karşılık verememeleri sonucunda ortaya çıkan ve iflas ile sonuçlanan durumdur

(Fidan ve Fırat, 2020: 87). Her iki durumda da bankacılık krizleri ülke ekonomisini durma noktasına getirebilir (Oktar ve Yüksel, 2015: 328).

Bu krizlerin belli başlı sonuçları olmaktadır. Siyasi kararların yoğun biçimde etkilediği ekonomik krizler ülkeyi oluşturan her bir bireye enflasyon ve işsizlik olarak geri dönmektedir. Enflasyon ve işsizliğin yoğun biçimde yaşandığı dönemler temele alındığında bu dönemlerin, para ve bankacılık krizlerinin ortaya çıktığı dönemlerle çakıştığı görülmektedir. Enflasyon en basit ve saf haliyle değerini kaybeden bir milli para biriminin varlığına işaret etmektedir. Ayrıca enflasyon dönemlerinde para birimi değer kaybederken mal ve hizmetlerin karşılığı olarak ödenecek tutarlarda da ciddi bir artış gözlenir. Ayrıca ihracat kalemi de olumsuz şekilde etkilenir. Dolayısıyla enflasyonun arttığı dönemler vatandaşların alım gücünün düştüğü ve yaşam standartlarının azaldığı dönemlerdir. Enflasyonun ülke ekonomisine maliyetini ise ekonomik büyümede yaşanan düşüşte görmek mümkündür. Enflasyonun yanı sıra işsizlikte kriz dönemlerinin olumsuz sonuçlarındandır. İşsizlik iktisadi yönden birçok olumsuzluğu beraberinde getirirken diğer taraftan onun psikolojik ve sosyal olumsuzluğa yol açtığını unutmamak gerekir.

Bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti'nde son otuz yılda meydana gelen krizlerin yapısal özelliklerine ve ülke vatandaşları üzerinde bıraktığı ekonomik etkiye ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bir yandan krizin ne olduğu konusu işlenirken diğer yandan ülkemizde yaşanan ekonomik krizlerin sebebine yönelik çeşitli unsurlar ele alınmaktadır. Makalenin temel varsayımı özellikle son otuz yılda Türkiye'de meydana gelen ekonomik krizlerin hâkim bir iktisat politikasının yetersizliğinden kaynaklandığıdır. Bu süreçte ülke ekonomisi daima kırılgan bir görüntü çizmiş gündelik siyasetin denkleminde öteye gidememiştir. Bu görüntü ise aslında son otuz yıldaki bütün kuşakların sürekli bir döngünün içerisinde kendini bulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışma literatürdeki diğer çalışmalardan Türkiye

ekonomisinin siyaset bazlı yapısal sorunlarına dikkat çektiği için ayrılmaktadır. Bu yönüyle literatüre yeni bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır.

2. 1994 Meksika ve 1997 Asya Krizlerinin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Bu makale Türkiye'nin yakın tarihte etkilendiği ekonomik krizlere odaklanmaktadır. Bu noktada ilk olarak 1994 Meksika krizi ve 1997 Asya krizi ele alınacaktır. Özellikle 1990'lar boyunca gelişmekte olan çeşitli ülkeleri derinden etkileyen krizler yaşanmıştır. Bu kriz dalgasının ilk aşaması, şüphesiz 1994 Meksika krizidir. Bu kriz farklı ülkelerde farklı sonuçlara yol açarken aynı yıl Türkiye ekonomisinde yaşanan kriz ile Meksika'da ortaya çıkan kriz arasında çeşitli farklılıklar vardır. Türkiye'de ortaya çıkan kriz, Meksika krizinden farklı olarak sıcak paranın aniden ülkeyi terk etmesinden değil, yurt içi piyasalardaki para ikamesinden kaynaklanmaktadır (Ölmezoğulları, 2018: 228). 1994 Krizi'ne giden süreçte özellikle 1990-1993 yıllarına yönelik veriler büyük bir gösterge olarak kullanılabilir. 1990-1993 döneminde faiz dışı açık verilmiştir. Ayrıca destekli bütçe gelirleri faiz dışı giderleri bile karşılayamamıştır (Çiğdem, 2012: 42-43). 1993 yılında cari denge, bütçe dengesi, iç borç stoku ve dış borç önceki yıllara oranla katlanarak artmıştır. 1993'te Türkiye'nin uluslararası alanda büyük bir öneme sahip olan kredi notu düşmüştür. Bu dönemde yurt dışı borcu fazla olan ticari bankalar dövizle yönelmiş ve sermaye çıkışları artmıştır. Bu süreçte Merkez Bankası rezervlerinin erimesini önlemek ve kuru dengelemek adına gecelik faizleri oldukça yüksek seviyelere çıkarmıştır (Şanlı, 2021: 134). Bir diğer boyutuyla 1994 krizinin temel nedeni olarak borçlanma politikasının ekonomik kurallar çerçevesinde yönetilememesi gösterilebilir. Bu süreçte Merkez Bankası para politikasının, maliye politikasının güdümü altında kalması sebebiyle etkin bir uygulamaya gidememiştir (Çiğdem, 2012: 42-43).

1994'e gelirken bu süreci siyasi gelişmelerle beraber ele almak da mümkündür. Kamunun artan finansman ihtiyacının bir sonucu olarak faizler giderek yükselmiştir. Bu konjunktürde dönemin başbakanı Tansu Çiller, faizlerin düşürülmesi gerektiğini açıklamıştır. Bu politik kararın gerekçesi sadece kamunun borçlanma maliyetini azaltmak değil, finans dışı sermayenin faiz baskısını da azaltmaktır (Karahanoğulları, 2019: 460). Bu siyasi saiklerin yanı sıra 1994 krizini getiren süreçte kontrolsüz liberalleşmenin ve bankacılık sektöründeki yüksek kar güdüsünü amaçlayan kredi politikalarının etkisini de göz ardı etmemek gerekir. 1994 krizini getiren süreç P. Krugman'ın fikirlerini yansıtan "Ahlaki Sorun" teorisi üzerinden ele alınabilir. Türkiye'de sağlam alt yapıya oturtulmamış finans sisteminin varlığı, aşırı liberalleşme ile yüksek faizli finans iştahının artışı krizi doğrudan tetiklemiştir (Şanlı, 2021: 135).

1994 krizi ile beraber Türkiye ekonomisi %6.1 gerilemiştir. 12 aylık yıl sonu enflasyon rakamlarına göre TÜFE %125 yükselirken TEFE (Toptan Eşya Fiyat Endeksi) ise %150'lere dayanmıştır. Ayrıca ülkenin kredi notu düşürülmüş bu süreç ise daha pahalı bir borçlanma sürecini beraberinde getirmiştir (Erdem, 2001: 14). 1994 krizi ile beraber sermayeyi elinde bulunduran fraksiyonun, devlet kontrolünün ve dahası otoritesinin üzerinde önemli bir gücü elinde bulundurduğu anlaşılmıştır. Devlet, bu süreçte önlem olarak finans sermayesinin birikim modelindeki giderek artan faiz haddi gibi çeşitli aşırılıklara müdahale edeceğini açıklamıştır. Böylece politika tercihini uygulamaya sokarak finansal sermayeden çarpıcı bir tepki almıştır (Karahanoğulları, 2019: 461).

1994 krizinin sonucunda göze çarpan çeşitli önlemler alınmıştır. Ancak bu kararların çok büyük etki yarattığı söylenemez. Bu durumun temel nedeni kararı uygulayanlara halkın güveninin yetersizliği olarak gösterilebilir. Dolayısıyla 5 Nisan 1994 İstikrar Programını; "yetersiz, eksik alınmış, çerçevesi tam belirlenmeden uygulanmış" kararlar şeklinde tanımlamak mümkündür

Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politikası Bir Döngünün İçerisinde mi? Kırılgan Türk Ekonomisinin Son Otuz Yılda Krizleri (Gaytancıoğlu, 2010: 145). 1994 yılından itibaren ise, bütçede faiz dışı fazla ortaya çıkmıştır (Çiğdem, 2012: 42-43).

1994 krizinden sonra Türkiye'de etkisi görülen bir diğer ekonomik kriz 1997 Asya krizidir. 1997 Asya krizi, krizler açısından bir dönüm noktasıdır. Asya krizi 1929 krizinden bu yana hem gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan en büyük kriz vakası olarak görülebilir. Asya krizi krizden önceki yıl dahi tahmin edilememiş böylelikle literatürde yeni perspektiflere ihtiyaç olduğunu göstermiştir (Samur, 2011: 23). Bu krizde finansal sektör problemleri kilit rol oynamıştır. Finansal sistemdeki çeşitli zayıflıklar, uluslararası arenada finansal paniklerin meydana gelmesine yol açmıştır. Bu durum ise krizin olumsuz etkilerini daha belirgin hale gelmiştir (Samur, 2010: 178). Bu krizde bir taraftan para çöküşü diğer taraftan da çok sayıda finansal firma iflasları meydana gelmiştir. (Samur, 2011: 26). 1997 Asya Krizinden sonra Uluslararası para fonuna karşı güven de azalmıştır. Çünkü 1997 Asya krizinde IMF'nin önerdiği ihracata ve dış finansmana dayalı modeli izleyen Asya ülkeleri krize girmiştir. IMF'nin bu süreçteki politikaları onu, giderek daha çok tartışılan bir kuruluş haline getirmiştir (Turgut, 2006: 5).

3. 2001 Bankacılık-Dolar Krizi ya da İkiz Kriz

1994 Meksika krizi ile 1997 Asya krizinin Türkiye Ekonomisine maliyeti ağır olmuştur. Her iki kriz de ekonomik yönden büyük sorunlara yol açmakla beraber daha büyük bir krizin zeminini hazırlamıştır. Dolayısıyla 2001 krizinin temellerinin daha öncelere dayandığı rahatlıkla ifade edilebilir. 2001 ekonomik krizinin Türkiye'nin gelir gider dengeleri ve sosyal yapısı üzerinde yıkıcı bir etkisi olmuştur.

Türkiye'de yaşanan 2001 krizinin sebeplerini farklı şekillerde temellendirmek mümkündür. Türkiye'de kriz tartışmaları 2000 yılının Şubat ayında ve yine 2000

yılıının Kasım aylarında yoğunlaşmıştır. Ancak 1980’li yıllarda popülerite kazanan finansal liberalizasyon süreciyle beraber, gelişmekte olan ülkelerde çok sayıda finansal dalgalanma yaşanmıştır (Kılıcı, 2018: 363). 1990’ların başında uluslararası sistemde ekonomi temelli çeşitli sistem sorunları doğmuştur. Bunun bir sonucu olarak 1994 yılında Türkiye açısından sıkıntılı bir süreç olan 1994 ekonomik krizi yaşanmıştır (Aktoprak, 2017: 26). 1997 yılının ortalarından itibaren artarak devam eden küresel kriz Türkiye açısından ithalat ve ihracat kalemlerinde ciddi bir düşüşe yol açmıştır (Çiğdem, 2012: 57). 1998 yılında ise hükümet tarafından yürürlüğe konulan orta vadeli enflasyonla mücadele programı beraberinde çeşitli sonuçlar getirmiştir. 1998 yılından itibaren “yüksek faizler sermaye çıkışları, likidite sıkışıklığı, vergi sistemi içindeki belirsizlik, kamu kesimi borçlanma gereğinin yükselmesi” ve bunların bir sonucu olarak iç borç stokunun artması ile beraber Türkiye yeni bir kriz dalgasının etkisi altına girmiştir (Altay ve Çelebioğlu: 2015). Günümüzden bakıldığında ise bu dalgalanmalardan en şiddetlisi şüphesiz, 2000-2001 döneminde yaşanan bankacılık ve para krizi olarak görülebilir (Kılıcı, 2018: 363).

2001 krizinde, TL’ye karşı yapılan spekülasyonların ve siyasi istikrarsızlıkların varlığı büyük bir rol oynamaktadır. Ancak ülkeyi krize götüren çeşitli unsurlar ele alındığında, krizin ortaya çıkmasından önceki süreçte 2000 yılında Türk bankacılık sektöründeki eksiklikler ve kırılganlıklar göze çarpmaktadır (Kılıcı, 2018: 378). Özellikle 22 Kasım 2000 yılında başlayan süreç Türkiye’yi derin bir krizin etkisine sokmuştur. Bu süreçte aşırı likidite talebiyle karşılaşan bankaların gecelik borçlanma faizleri Kasım ayı içerisinde üç kattan fazla artmıştır. Böylece %300’ün üzerine kadar çıkmıştır (Şanlı, 2021: 136). Bankacılık sisteminde yaşanan bu kriz en temelde, eksik rekabet koşullarından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan bu süreçte varlığını hissettiren ikili yapıyla beraber, bankacılık sektörünün kamu açıklarının finansörlüğünü üstlenme görevi de göze

Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politikası Bir Döngünün İçerisinde mi? Kırılgan Türk Ekonomisinin Son Otuz Yıldaki Krizleri

çarpılmaktadır (Kılıcı, 2018: 376). Bankacılık krizi olarak adlandırılan bu süreçten sonra tüm bankacılık sistemi güven kaybına uğramıştır (Çiğdem, 2012: 65).

Türk bankacılık sektöründe yaşanan kriz, ortaya çıkan siyasi krizlerle birlikte, 2001 yılında yerini döviz krizi ile ikiz krize bırakmıştır (Aktoprak, 2017: 27). 2001 krizini getiren süreç, genellikle Ecevit'in basiretsizliği ya da Çiller'in iş bilmezliği üzerinden açıklanmaktadır (Birdal, 2019: 221).

19 Şubat günü Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında ortaya çıkan siyasi anlaşmazlıklar sonucu havada uçan anayasa kitapçığı iktisatçılar tarafından sıkça krizin nedeni olarak sunulmaktadır. Bu sürece tersinden bakarak, belki de bu siyasi gelişmelerin piyasaya hiçbir etkisinin olmadığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu tersinden okuma sürecinde Çiller'in yapacağı değişikliklerin herhangi bir etkisinin olmayacağı da söylenebilir. Bu varsayımın en önemli dayanağı Türkiye'nin dışa bağımlı olmasıdır (Birdal, 2019: 221). Krizi getiren süreçte dikkat edilmesi gereken konulardan biri de 1999 depremidir. Marmara depremleri 2001 krizinin şiddetini katlanarak arttırmış ve zaten kırılgan halde olan Türkiye ekonomisini derinden etkilemiştir (Aktoprak, 2017: 26).

2001 krizinin başladığı süreçte kur üzerindeki baskıyı hafifletmek adına Temmuz 2001'de geçilecek olan bant uygulaması erkene alınmak istenmiştir. Fakat siyasi otorite ve ekonomiyi yöneten akıl, böyle bir girişimin hükümete ve programa olan güveni sarsacağı ve olumsuzlukla sonuçlanacağı fikrine inanarak alternatif fikirlere girişmişlerdir (Çakmak, 2007: 88). Böylelikle 2001 krizi öncesi parasal hedefleme ve döviz kuru hedeflemesi politikaları uygulanmaya çalışılmıştır (Sezgin, 2015: 81). 2001 krizinin bu aşamasında yükselen girdi maliyetleri ihracat ve ithalat dengelerinin tekrar tersine dönmesine ve yeni bir devalüasyon baskısına yol açmıştır (Altay ve Çelebioğlu, 2015). Nitekim 2001 krizine bir diğer

gerekçe olarak kur çıpasına dayalı bir IMF programı ile uygulanan dezenflasyon programı da sebep olarak gösterilebilir (Ölmezoğulları, 2018: 228).

2001 krizinin Türkiye'ye ciddi maliyetleri olmuştur. Bu süreçte büyüme hızı negatife düşmüş, ekonomi önceki yıllara göre küçülmüştür. Kriz sonrası dönemde Enflasyonla Mücadele Programı çökmüş, kurda artışlar yaşanmış, üretim üzerindeki maliyet baskısı sebebiyle enflasyonda ciddi artış gözlenmiştir. Aynı zamanda ciddi oranda sermaye çıkışı gerçekleşmiş, bu durum ise Merkez Bankası rezervlerinin erimesine yol açmıştır (Toprak, 2010: 11). 2001 krizinin sonuçlarını rakamlar üzerinden incelemek de mümkündür. 2000 yılından yaşanan %6,8 büyümenin ardından 2001 yılında Türkiye Ekonomisinde %5,7 daralma görülmüştür (Sungur, 2015: 248).

2000 yılında “%39 seviyesinde olan Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) artış oranı, 2001 yılında %68,5'e yükselmiş, benzer şekilde 2000 yılında %32,7 olan Üretici Fiyatı Endeksi (ÜFE) (o dönemdeki adıyla Toptan Eşya Fiyat Endeksi – TEFE) artış oranı da 2001 yılında %88,6'ya yükselmiştir” (Sungur, 2015: 253). Dolayısıyla enflasyon oranını %20'lere indirmeyi amaçlayan programın çökmesiyle beraber Şubat 2001'de, on günlük süreçte kurlarda %40'a varan artış yaşanmış ve 2001 yılı %9,5 oranındaki küçülme ile sonuçlanmıştır (Ölmezoğulları, 2018: 228-229). 2001 yılı TL Dolar kuru da ekonomik krizin yarattığı sonuçları açıklamak açısından oldukça önemli bir göstergedir. 2001 yılı boyunca 1 Dolar ortalama (URL-3), 1.225.411,82 TL'den işlem görmüştür.

Bu gelişmeler sonucunda enflasyonu düşürme ve 2002'de dalgalı kur rejimine geçme amaçları fiilen sonlanmıştır. IMF programının başarısızlığıyla sonuçlanan bu süreçte, ekonomik dengenin sağlanması, istikrarlı kur, istikrarlı büyüme ve enflasyon üçlüsünün sağlanması için ortaya konulan öncüller de çökmüştür (Şanlı, 2021: 137). Böylelikle kriz döneminde sabit kur rejimi uygulayan Türkiye, 2002'den sonra esnek kur rejimine geçmiştir. İlk hedef ise enflasyonu düşürmek

olmuştur (Şanlı, 2021: 118). 2001 Ekonomik Krizi sonrasında Türkiye ekonomisinde borç stoku başta olmak üzere bütçe dengesi, faiz dışı denge ve faiz hadleri gibi ekonomik göstergelerden hareketle para politikası etkinliği izlenmiştir. Bu göstergelerle beraber, para politikası olarak önce örtük ardından açık enflasyon hedeflemesi uygulamaya konulmuştur (Sezgin, 2015: 81).

2001 Krizinin devamında bir takım önlemlerle krizden uzaklaşmaya çalışılmıştır. Bu dönemde belli bir tutarlılığa sahip istikrar programı uygulamaya konulmuş ve böylece dip yapmış bir ekonomideki baz etkisinin de katkısıyla belirli oranda başarı sağlanmıştır (Ölmezoğulları, 2018: 232). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına bu süreçte, yeniden düzenlenen Merkez Bankası Kanunu ile çeşitli görevler verilmiştir. Merkez bankası bu dönemden itibaren fiyat istikrarını koruma görevine ilave olarak finansal sistemdeki istikrar sağlayıcı tedbirleri de yerine getirmekle görevlendirilmiştir (Arabacı ve Yücel, 2020: 98). Bankacılık sistemindeki aksaklıkların giderilmesinin amaçlandığı bu programlarla, kriz sonrası dönemde bankacılık yeniden yapılandırma programı açıklanmıştır. Bu program diğer ülkelerin yapılandırma programlarıyla kıyaslandığında esasen ülke ekonomisine ciddi bir maliyet yüklemiştir (Bahar ve Erdoğan, 2011:16).

3. 2008 Küresel Ekonomik Krizinin Türk Ekonomisine Etkileri

2008 küresel ekonomik krizi iktisat tarihi ve dünya tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 2008 krizi büyük buhrandan bu yana ekonomilerin karşılaştığı en önemli darboğazlardan biridir. 2008 krizinin büyük oranda küresel niteliğe sahipken 2001 krizinden bu yönüyle ayrılmaktadır.

Krizlerin karakteristik özellikleri ele alındığında, bir taraftan finans kuruluşlarının kontrolsüz büyüme isteği göze çarparken, diğer taraftan gittikçe artan ve yönetilemez hale gelen risklerin ortaya çıktığı görülmektedir (Kutlu ve Demirci, 2011: 132). Bu süreçte finansal piyasalardan ya da araçlardan kaynaklanan

sorunlar önemli bir rol oynamıştır (Halişçelik, 2021: 1). Ancak 2008 yılının ortalarına denk gelen ve tüm dünyada etkisini gösteren küresel ekonomik kriz, tahmin edilebilirlik yönüyle pek çok iktisatçı tarafından öngörülememiştir (Tutar ve Eren, 2011: 300).

2008 krizinin ortaya çıkış nedenlerini ve gelişimini çeşitli yönleriyle ele almak mümkündür. Bu süreçte kapitalist sistemin ciddi aksaklıkları göze çarpmaktadır. Dünya çapında ise birçok kişi ve kuruma ciddi maliyetler ödetmiştir (Halişçelik, 2021: 18). 2007 yılının temmuz ayından itibaren etkisini göstermeye başlayan kriz süreci, mali piyasaları ve reel piyasaları olumsuz şekilde etkisi altına almıştır. Dünya genelinde küresel bir nitelik kazanmıştır. Bu nedenle 2008 krizi finansal bir ekonomik kriz olarak da tanımlanabilir (Memişoğlu ve Durgun, 2011: 82). Krizin gelişimi üzerine yapılan yorumlardan biri FED Başkanı Alan Greenspan'ın izlediği politikaların piyasalarda yarattığı olumsuzluklar üzerinden ifade edilmektedir. Greenspan'ın 1991 yılından itibaren ABD'de ortaya koyduğu düşük faiz politikasının yarattığı sermaye artışının Amerikan toplumu tüketime yönelttiği düşünülmektedir (Engin ve Göllüce, 2016: 29). Bu krizin bir diğer gerekçesi de dünya ekonomisinde yaşanan dengesizliklerdir (Fidan ve Fırat, 2020: 87). Diğer taraftan kriz öncesi dönemde emlak piyasasında varlığını hissettiren balonun varlığı da dikkat çekmektedir. Emlak piyasasındaki balonun krizden önceki birkaç yıl boyunca ve kriz ortaya çıkana kadar çok ciddi bir değer artışı kaydeden emtia fiyatları ile ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Halişçelik, 2021: 9).

Mortgage kredisinin özü, ipotekli konut kredisi projesine dayanmaktadır (Fidan ve Fırat, 2020: 87). 2008 finansal ekonomik krizin mortgage krizi olarak adlandırılmasının nedeni Amerika Birleşik Devletleri'nde emlak piyasasındaki subprime kredi krizi ile doğrudan ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır (Çiğdem, 2012: 71 ; Halişçelik, 2021: 18). Mortgage krizinin ortaya çıkışında FED'in faizleri

artırması büyük bir rol oynamıştır. FED'in faiz kararı konut kredilerinin ödenmesinden, kredi borçlularının kredilerini geri ödeyebilmek için konutlarını satışa çıkarmasına kadar çeşitli olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Bu da konut piyasasındaki sıkıntıları daha da artırmıştır (Çiğdem, 2012: 71). Bu süreçte ekonomik koşulların ortaya çıkardığı sonuçlarla beraber subprime ipotekli konut kredilerinin hacmi artmıştır. Bu kredilerden doğan alacaklar menkul olarak kıymetleştirilmiştir. Bu kredilere bağımlı biçimde yüksek tutarlarla beraber menkul kıymet ihraç edilmiştir. Mortgage kredi borçluları ise borçlarını geri ödeyememeye başlayınca sistem çökmüştür. Böylece borçlular evlerini satılığa çıkarmış bu durumun neticesinde ise ihraç edilen ve ipoteğe dayanan menkul kıymetlerin değerleri oldukça düşük fiyatlara inmiştir (Kutlu ve Demirci, 2011: 121).

2008 ekonomik krizinin dünya ekonomisi üzerinde yarattığı çeşitli etkilerden bahsetmek mümkündür. En temelde ise üretimin daralmasına yol açtığı ve paralel olarak istihdam oranlarının azalmasına sebep olduğu söylenebilir (Memişoğlu ve Durgun, 2011: 86). Nitekim bir taraftan istihdam oranlarına etki ederken diğer taraftan da üretim kapasitesini olumsuz şekilde etkilemiştir. Kısa sürede mali ve reel piyasaları da etkisi altına alan kriz, dünya genelinde üretim hacmine büyük bir sekte vurmuştur. Üretim hacminin 3,9'lardan 2,2'lere gerilemesine ve işsizlik oranının ise % 9'lara kadar yükselmesine yol açmıştır (Memişoğlu ve Durgun, 2011: 97).

ABD ekonomisinde başlayan ve dünya geneline yayılan bu daralma 2008'in sonu itibarıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de varlığını hissettirmiştir. Bu süreçte BRIC Dörtlüsü diye tabir edilen Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'de olumsuz sonuçlar doğurmuştur (Fidan ve Fırat, 2020: 85). 2009 yılında Çin ekonomisinin büyüme oranı gerilemiş (% 9.2)'leri görmüş Hindistan ekonomisi ise (% 8.5) oranında büyüebilmiştir. Rusya ekonomisi (- % 7.8), Brezilya

ekonomisi (- % 0.1) ve Türkiye ekonomisi ise (- % 4.8) küçülmüştür. Diğer taraftan 2009 yılında, Çin dışındaki BRIC ülkelerinin ve Türkiye'nin üretim artış hızları düşmüştür. Hindistan hariç tüm BRIC - T ülkelerinde ise işsizlik oranlarındaki artış dikkat çekmiştir (Fidan ve Fırat, 2020: 98).

Küresel kriz her ülkeyi olduğu gibi Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Ancak ABD ile dış ticaretin yüksek olmamasından dolayı daha çok ABD merkezli sorunlar üzerinden Türkiye etkilenmiştir. Dolayısıyla Avrupa ülkelerine kıyasla görece az etkilenme durumu söz konusudur (Şanlı, 2021: 139). Gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de 2008 yılının ikinci yarısından itibaren finansal kriz ve daralma yaşanmıştır (Toprak, 2010: 2). Krizle beraber Türkiye piyasalarında ciddi bir belirsizlik ortamı hâkim olmuştur. Belirsizlik ortamı ile birlikte küresel finansal koşulların da sıkılaşmasıyla, ülkenin yatırım ve tüketim harcamaları azalmıştır. Artan tasarruf eğilimlerinin artmasıyla beraber, iç talepte de ciddi daralmalar ortaya çıkmıştır (Fidan ve Fırat, 2020: 97). 2008 krizinin Türkiye'yi etkilemesinin bir diğer sebebi de ihracat kaleminde yaşanan değişikliklerdir. Bu süreçte Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler krizin etkisi altında oldukları için ihracatımızda da önemli kayıplar yaşanmıştır. Ayrıca, krizle beraber sermaye hareketlerinin yavaşlamasıyla kaynak maliyetleri artmış bu durum ise iç piyasadaki krizi tetiklemiştir (Engin ve Göllüce, 2016: 38). Türkiye 2008 krizinin etkilerini azaltmak için Afrika ve Ortadoğu pazarına yönelmiştir.

2008 finansal küresel krizin Türkiye'ye etkilerini rakamlar üzerinden okumak da mümkündür. 2007 ve 2008 yıllarında Türkiye'de faiz dışı fazla yıllık ortalama %3.8'lere kadar gerilemiştir. Artan faiz dışı kamu harcamaları ekonomiyi hızlandırmış ve cari açık yönünden ciddi bir risk olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Merkez Bankası politika faizini yüksek tutmaya devam etmesine rağmen enflasyon yüksek seyretmiştir. Ayrıca tüm göstergeler yatay seyretmiştir (Sezgin,

2015: 89). Nihayetinde, 2008'in ortalarına doğru gelindiğinde Türkiye'nin büyüme oranları düşmüş ve ekonomik faaliyetlerde gerilemeler ortaya çıkmıştır (Fidan ve Fırat, 2020: 97). Rakamlara bakıldığında Türkiye ekonomisinde, 2008 ve 2009 yıllarında sırasıyla %1,1 ve %4,7'lik daralma yaşanmıştır (Ölmezoğulları, 2018: 229). 2008 ve 2009 yıllarının ihracat kalemleri göz önüne alındığında iç pazar da meydana gelen düşüşün etkileri de görülmektedir. "İhracat 2008'in aynı ayına göre 2009'un Mart ayında %28,4, Nisan ayında %33,3, Mayıs ayında %41, Haziran ayında %29,2, Temmuz ayında %28,3, Ağustos ayında %29,1 ve Eylül ayında %33,6" azalmıştır (Kutlu ve Demirci, 2011: 129). Nitekim 2009 yılında Türkiye ekonomisinde %4,8 ekonomik küçülme meydana gelmiştir (Sungur, 2015: 248).

2008 küresel ekonomik krizin Türkiye üzerinde ki etkisini enflasyon oranlarından ya da Tüfe ile Üfe değerleri üzerinden incelemek mümkündür. Bir önceki yıl %8.39 seviyelerinde seyreden Tüfe oranları %10'lara yükselirken, Üfe oranına bakıldığında %5.94'ten (URL-1) %8.81 (URL-1) seviyelerine yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde TL Dolar kurunda görece stabilizasyon söz konusudur. 2007'nin aralık ayında 1 Dolar, 1.18 (URL-2) Türk lirasına denk gelirken, 2008'in aynı ayında 1.59 (URL-2) seviyelerinde seyretmiştir.

2008 yılından itibaren ekonomik göstergelerin değiştiği yeni bir döneme girilirdi. 2009-2012 yılları arasında bizim için TL Dolar kurunda önemli göstergelerdendir. Bu süreçte TL'nin Dolar karşısında ki istikrarı dikkat çekmektedir. 2009 yılının ilk ayında 1 Dolar 1.5340 (URL-2) seviyelerinde iken, 13 Aralık 2009'da 1.583 (URL-2) seviyelerindedir. 2010'da da aynı istikrar söz konusudur Ocak ve Aralık aylarında Dolar 1.4 civarında seyretmiştir (URL-2). 2011'in ilk ayında 1.5'lerden (URL-2) işlem görürken, Aralıkta kısmi bir artışla 1.7 (URL-2) seviyelerine yükselmiştir. 2012'deki Üfe ve Tüfe oranlarındaki iyimser hâl TL-Dolar kuruna da

yansımıştır. 2012 Ocakta 1 Dolar 1.8 TL'den (URL-2) işlem görürken Aralıkta bu oran 1.7'lere (URL-2) gerilemiştir.

2009-2012 yılları arasında dikkat edilmesi gereken bir diğer konu da değişen enflasyon oranlarında yaşanan değişimlerdir. Bu dönem Türkiye açısından görece istikrarlı bir süreci içerisinde barındırır. Bu varsayımı Tüketici Fiyat Endeksleri ve Üretici Fiyat Endeksleri üzerinden okumak mümkündür. Krizin ertesi yılı yani 2009'da Tüfe %6,3 (URL-1), Üfe %5,93 (URL-1) olarak açıklanmıştır. 2010'da Tüfe %6,4 (URL-1) iken Üfe% 8,87'lerde seyretmiştir (Url 1). 2011 Tüfe %10,45 (Url 1) iken Üfe %13,33 (URL-1) dür. 2012'de Tüfe %6,16 (URL-1) iken Üfe %8,87 (URL-1) seviyelerindedir. 2012 yılı alım gücü açısından ve sosyal refah yönünden ileri seviyede sonlanan bir yıldır. Üfe ve Tüfe oranları en düşük seviyelere bu yıl içerisinde ulaşmıştır. Ancak 2012 yılı yeni politik krizlerin başlangıcı olarak sayacağımız kritik bir tarihtir. 2012 yılından günümüze kadar bu yılın verileri yakalanmaya çalışılmıştır.

3. 2018 Papaz-2021 Kur Açmazı

2012-2018 yılları arasında Türkiye'nin ekonomisi görece istikrarlı seyretmiştir. Bu süreçten sonra Türkiye'nin karşılaştığı krizlerden ilki 2018'de yaşanan etkisi günümüze kadar uzanan kur krizidir. 2017-2018 kur krizini ortaya çıkaran siyasi ve sosyal sebepleri göz ardı etmemek gerekir. 2018 kur krizini getiren süreçte 27 Mayıs 2013'te başlayan gezi olayları, 15 Temmuz 2016'da gerçekleştirilen darbe girişimi ve aynı yılın aralık ayında tutuklanan Rahip Brunson olayı oldukça etkili olmuştur. Bu süreçten itibaren kurda çeşitli dalgalanmalar yaşanmaya başlanmıştır. Amerika ile yaşanan bu gerilime 2017'de Rusya ile imzalanan S-400 anlaşması da eklenince. Türkiye 2018'de yaptırım uyarılarına maruz kalmıştır. Keza bu dönemde hem Avrupa'dan hem de ABD'den çeşitli yaptırım söylemleri gündeme gelmiştir. Aynı dönemde NATO üyeliği ve AB başvurusu tartışılır hale gelmiştir. F-35 krizi, Halk Bankası davası da bu sürece eklenince hem kurda hem

de enflasyonda çeşitli dalgalanmalar görülmüş ve sermaye azalarak kredi risk primlerinde artış gözlenmiştir.

Türkiye'nin 2009-2012 döneminde kurda yaşadığı görece istikrarlı durum ilk olarak 2013'te yaşanan Gezi olayları sırasında sektöre uğramıştır. 2013 Ocakta 1 TL, 1.7 Dolara tekabül ederken, Mart'ta 1.8'e Eylül'de 1.9501'e Aralıkta ise 2.270'lere (URL-2) fırlamıştır. 2012 ile kıyaslandığında, 2013 yılının Tüfe ve Üfe değerlerinde artış göze çarpmaktadır. 2013'te Tüfe %7.40 (URL-1), Üfe ise %6.97 (URL-1) seviyelerine yükselmiştir. Gezi olayları fiilen 10 Eylül 2013'te sonlansa da etkilerini 2014'ün verileri üzerinden okumakta mümkündür. 2014'te bir önceki yıla oranla yine artarak, Tüfe oranı %8,17'ye Üfe ise 6,36'lara (URL-1) kadar yükselmiştir. 2014 Ocak ve Aralık bandında ise 2.1 (URL-2) ile 2.3 (URL-2) bandında seyretmiştir.

2015 yılı verileri incelendiğinde TL dolar karşısında değer kaybı yaşarken Üfe ve Tüfe oranlarında da artış gözlenmiştir. 2015 yılında Tüfe bir önceki yıla oranla, artarak %8,81 seviyelerine gelirken Üfe % 5,71'e (URL-1) yükselmiştir. 2015'te TL Dolar karşısında değer kaybederek darbe öncesi dönemde 2.2'lerde seyrederken Aralık ayında 2.9'lara (URL-2) yükselmiştir. 2015 yılındaki genel seçimler, terör olayları, iç güvenlik yasası tartışmaları, çözüm sürecinin yankıları bu olumsuz tablonun ortaya çıkmasına yol açmıştır.

15 Temmuz 2016'da darbe girişimi ile başlayan dış politikadaki siyasi krizlere 9 Aralık 2016'da tutuklanan Rahip Brunson krizi eklenmiştir. 2016'nın Ocak ayında Dolar 3.15 seviyelerindedir. Temmuzda bu oran "3.01" Aralık'ta ise 3.44'ten işlem görmüştür (URL-2). 2016 yılında Tüfe %8,53 (URL-1) iken Üfe 9,94'tür (URL-1). Bu krizin üzerine 2017'de S-400 krizi başlamıştır. 2017'de TL'nin Dolar karşısındaki değer kaybı da kendini hissettirmeye başlamıştır. Aynı yılın Ocak

ayında Dolar 3.76'ya, Aralık'ta ise 3.78'e yükselmiştir (URL-2). 2017'de Tüfe 11,92'lere Üfe ise 15,47'lere (URL-1) kadar yükselmiştir.

Nisan 2018'den itibaren ABD ve AB'ni Türkiye'ye karşı yaptırım söylemleri hızlanmış, 28 Mayıs 2018'de ise F-35 krizi yaşanmıştır. Yaptırım kararının açıklandığı ve yukardaki gelişmelerin yaşandığı 2018 yılında ise Ocak ayında 3.80 (URL-2) olan Dolar, 30 Ağustos'ta 6.7'den (URL-2) Aralık'ta ise ortalama 5.2'den (URL-2) işlem görmüştür. Yaptırım kararının alındığı ve birçok krizin yaşandığı 2018'de Tüfe % 20,30, Üfe ise % 33,64 (URL-1) olarak açıklanmıştır.

2018'in ilk sekiz ayında Lira ABD Dolarına karşı değerinin yüzde 41'ini yitirmiştir. 2018 yılının parametrelerine bakıldığında Türkiye'de %7,4'lük bir ekonomik büyüme göze çarpmaktadır. Uluslararası alanda kredi imkânlarının gittikçe zorlaşmasıyla beraber Türkiye'de faiz oranlarında dalgalanmalar yaşanmıştır. Aynı dönemde devlet borçlanma limitleri aşılmış ve iç piyasada faizler yükselmiştir. Aynı dönemde Türk Lirası da önceki yıllara oranla ciddi oranda değer kaybetmeye başlamıştır (Günden, 2018: 449).

2018'in Mart-Temmuz bandında yabancı ve toplam sermaye hareketleri ele alındığında bu alanda ciddi ölçüde azalmalar göze çarpmaktadır. Özellikle Ağustos 2018 ve sonrasında sermaye hareketlerinde yaşanan ciddi düşüşle beraber Eylül ve Ekim aylarında ekonomi üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkmıştır. Bu daralmanın etkileri önceki krizlere oranla oldukça etkilidir (Boratav, 2019: 311). 2018'in Mart, Haziran ve Ağustos aylarında yaşanan sıcak para çıkışı ile beraber Merkez Bankasının rezervleri de aynı oranda erimiştir. Bu aylarda artan faizler ise kredi çöküşüne neden olmuştur. Ağustos-Eylül arasında kredi piyasasında ciddi bir durgunluk hâkim hale gelirken, liranın değer kaybetmeye devam etmesiyle döviz yükümlülükleri yerine getirilmemeye başlamıştır. Bu durum ise hiper enflasyonu doğuracağı için Eylül ayında yabancı yatırımcıların

Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politikü Bir Döngünün İçerisinde mi? Kırılgan Türk Ekonomisinin Son Otuz Yıldaki Krizleri

talepleri doğrultusunda ciddi bir faiz artışı meydana gelmiştir (Günden, 2018: 449-450).

2018 yılından itibaren dövizde meydana gelen yükselmeler emtia fiyatlarına da olumsuz şekilde yansımıştır. Enerji, metaller, tarım ve hayvancılığı içerisinde bulunduran işlemler emtia işlemleri olarak adlandırılmaktadır. Emtia piyasası genellikle enerjinin ya da değerli metallerin alım satımında meydana gelen kendine özgü bir piyasadır. Türkiye bu süreçte artan dövizin etkisiyle gerek enerjide gerekse değerli metallerin alım satımında büyük bir zorlukla karşılaşmaya başlamıştır. Özellikle 2018 sonrası dönemde bu durum daha da ciddi boyutlara ulaşmıştır.

2019 yılı kur krizinin devamında gelen yıl olması ve Pandeminin önceki yılı olması sebebiyle oldukça önemli bir yıldır. Bu süreçte piyasalarda yaşanan durgunluk özellikle tüketicilerin alım gücüne yansımıştır. Dolardaki artışla beraber ithalatın büyük bir öneme sahip olduğu Türkiye'de ekonomik bunalım süreci kendini ciddi oranda hissettirmeye başlamıştır. Dolar 2019 Ocak'ta 5.4 seviyelerini görmüş Aralık ayında 5.9'lara (URL-2) yükselmiştir. Doların 2019 Aralıktan bu yana en düşük işlem gördüğü tarihler bunlardır. 2019 yılında Tüfe %11,84'lere Üfe ise % 7,36'lara yükselmiştir (URL-1).

Tarihler 30 Ocak 2020'yi gösterdiğinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından COVID-19 sebebiyle, uluslararası kamu sağlığı acil durumu ilan edilmiştir. 11 Mart 2020'de ise DSÖ pandeminin varlığını resmen duyurmuştur. Virüsün ilk görüldüğü Wuhan bölgesindeki 500 şirketten 200'ü bölgeden çekilmiştir ve geri kalanın tamamına yakını faaliyetlerini sonlandırmıştır. Bu durum Çin ekonomisi başta olmak üzere birçok ülke ekonomisini darboğaza sokmuş ve sekteye uğratmıştır (Arabacı ve Yücel, 2020: 92). Covid-19 Krizi, 2018'deki kur krizinden dolayı zor günler yaşayan Türkiye'yi ikinci bir kur şokuna uğratmıştır. Bu süreç

sermaye ve yatırımları durma noktasına getirmiştir. Başta Avrupa ve Amerika'da enflasyonist baskıların faiz artımı ihtimalinin artışıyla beraber Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kur baskıları artmıştır (Şanlı, 2021: 142).

Pandeminin başladığı 2020 yılı Türkiye açısından büyük ekonomik sorunları içerisinde barındırmaktadır. Bu dönemde gerek Tüfe, Üfe oranlarındaki artış gerekse TL'nin Dolar karşısındaki değer karşısındaki kaybı toplumu büyük bir darboğaza sokmuştur. Dolar Ocak ayında 5.9'lardan, Ekim ayında 8.08 (URL-2) seviyelerine yükselmiştir. 2020 yılında Tüfe % 14,60 olarak açıklanırken Üfe % 25,15 (URL-1) seviyelerine kadar ulaşmıştır.

2021 yılı Türk ekonomisi için istikrarsızlık yılı olarak tanımlanabilir. Bu süreçte faizi düşürmedikleri gerekçe gösterilerek 20 ayda 4 Merkez bankası başkanı değiştirilmiştir. Düşürülen faiz bireylerin kullandığı kredilerin faizleri değil politika faizidir. Yani bu süreçte ihtiyaç, tüketici, ticari, konut ve taşıt kredilerine uygulanan ve bankalarca verilen kredilerin faiz oranları artmıştır. Bunun yanı sıra Dolardaki artışı durdurmak adına Kur Korumalı Mevduat Hesapları 22 Aralık 2021'de resmen kullanılmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler ise vatandaşa pahalılık olarak yansımıştır. Veriler üzerinden bakıldığında 2021 yılında Dolar kurunun Ocak 2021'de 7.3 (URL-2) seviyelerinden, Haziran'da 8.6'ya (URL-2). Ekim'de 8.8'e (URL-2). Kasım sonunda 12'ye Aralık sonuna ise 13 bandına yükseldiği görülmektedir. Tüfe'nin ise % 36,08'e (URL-1) tırmandığı, Üfe'nin % 79,89'lara (URL-1) kadar çıktığı görülmektedir.

2021'in son çeyreğinde ise TL Dolar ve Euro ya karşı tarihin en düşük seviyesine inmiştir. Bu durum ise Türkiye'yi "enflasyon, faiz, kur ve borç sarmalının içerisine" sürüklemiştir. Dolayısıyla Covid-19 ve enerji krizler 2021'in son günlerine doğru hane halkı, devlet, bankacılık kesimi ve firmalar üzerinde TL'nin değer kaybıyla beraber gelir bozucu etkiye neden olmuştur (Şanlı, 2021: 119).

2022 yılı enerji krizlerinin arttığı ve tahılın önemli derecede değer kazandığı bir yıl olarak devam etmektedir. Bu süreçte Rusya-Ukrayna savaşının payı büyüktür. Savaşın ortaya çıkardığı sorunların başında tahıl krizi gelmektedir. Özellikle Ukrayna'nın Karadeniz'den tahıl gemilerini geçirememesi ciddi bir tahıl sorununu beraberinde getirmiştir. Türkiye bu süreçte arabulucu bir rol üstlenerek tahıl koridoru oluşturmayı hedeflemiştir. Bunun yanı sıra Avrupa'daki doğalgazın büyük bir kısmının Rusya tarafından karşılanması da Rusya'ya karşı Ukrayna'yı destekleyen Avrupa ülkelerinde ciddi bir enerji krizine yol açmıştır. Enerji krizinin ortaya çıkardığı sorunlarda üretim değerlerine yansımıştır.

Savaşın etkileri Türkiye'ye de olumsuz şekilde yansımıştır. Bu süreçte zaten kötü durumda olan Türk ekonomisi TL'nin değer kaybındaki artış ile daha da kötü noktalara gelmiştir. Dolar 2022 Nisan ayında 14'e, Mayıs'ta 16'ya, Temmuz'da 17'ye, Ağustos'ta ise 18'e (URL- 2) yükselmiştir. Bu durum ise ülke insanına pahalılık olarak yansımaktadır.

SONUÇ

Günümüzdeki sosyal ve iktisadi sorunları temele aldığımızda karşımıza enflasyon ve işsizliğin çıktığı görülmektedir. Her iki sorunda ciddi sosyal bunalımlara ve yıkıcı krizlere yol açmaktadır. Bu nedenledir ki enflasyon bir "canavar" olarak imgelenmektedir. Bütün krizlerde olduğu gibi her bir iktisadi kriz ülkeyi oluşturan bireylerin yaşam standartlarını sekteye uğratmaktadır. Birçok ülkenin mücadele ettiği gibi ülkemizin de son otuz yılda karşısına çıkan en önemli sorunlardan biri olarak enflasyon, fiyat düzeyinde artışı ve milli paranın değer kaybına yol açmaktadır. Ancak enflasyonu ve ekonomik krizleri salt pahalılık olayı olarak adlandırmak ya da maddi imkânsızlıklara indirgemek yanlıştır. Enflasyonun sosyal sıkıntısı ve sosyal alana yansımaları oldukça korkunçtur. Bu nedenle, ekonomik kriz sadece rakamların ve verilerin toplamı değil, aynı

zamanda ülke vatandaşlarının her birinin kaderini de etkiler. Her ekonomik kriz, ülkede yaşayan vatandaşlarının yaşam standartlarını bozmaktadır. Birçok ülke mücadele ederken, ülkemizin son otuz yılda karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olan enflasyon, fiyat seviyesinin yükselmesine ve ulusal para biriminin değer kaybetmesine neden olmuştur. Buna ek olarak, enflasyon işsizliğe yol açmış, sosyal parçalanmaya ve sosyo-politik sorunlara neden olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu günden bu yana çeşitli ekonomik değişim süreçleri ve krizler yaşamıştır. Bu değişim süreçlerine baktığımızda varsayımsal farklılıkların etkisi yoğun bir şekilde göze çarpmaktadır. Her değişim süreci, iç ve dış gelişmelerin etkisi altında gerçekleşmiştir. Değişim süreçlerini etkileyen ana kurum şüphesiz siyaset kurumudur. Siyaset kurumu, kimi zaman iç siyasetin araçları aracılığıyla, kimi zaman da dışarıdan gelen çeşitli baskıların eşliğinde radikal kararlar alarak toplumsal alana yeni bir sorun dayatmıştır.

Özellikle 24 Ocak 1980'den itibaren kapılarını kapitalizme açan, neoliberalizmin pratiklerini benimseyen bir ekonomik anlayış devlet yönetiminde egemen hale gelmiştir. 1980'den bu yana ithalata dayalı üretimi görmezden gelen, kapitalizmin çıkarlarına hizmet eden bir anlayış öne çıkıyor. Türkiye Cumhuriyeti son otuz yılda ciddi bir milli ekonomi politikası benimseyememiş, üretimi teşvik eden bir anlayışı benimseyememiştir. Bu durum ithalata ve günlük politikalara mahkûm edilen bir ekonomik anlayışı beraberinde getirmiştir.

Özellikle son otuz yıldaki ekonomik buhranlarımızı tahlil ettiğimizde gündelik politikalara mahkûm ve dış politikanın beşiğinde bir iktisat anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Son otuz yıldaki Türkiye'nin ekonomi politikası genellikle siyasi partilerin günü geçiştirmek ve bir sonraki seçimi kazanmak adına giriştiği basit hamlelerde kendini göstermektedir. Dolayısıyla bu süreçte Türkiye'yi üretimden çok tüketim çarkına, ihracattan ziyade ithalata yönelen bir ülke olarak görmek mümkündür.

Türkiye ekonomisinin 1994 Asya ve 1997 Meksika krizlerinden sonra karşılaştığı ilk ciddi kriz 2001 bankacılık krizidir. Her ne kadar krizin nedeni olarak gösterilse de Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Başbakan Bülent Ecevit'e attığı anayasa kitapçığı bu krizin bir sonucudur. Ayrıca dönemin sembolik olaylarından biri de Başbakan Ecevit'e protesto amacıyla atılan yazar kasaydı. Dolayısıyla zaten kırılgan olan ve yapısal reformlarını içselleştirmemiş bir ekonominin siyasi unsurlara bağımlılığı açıkça görülmektedir. 2001 bankacılık krizi yıllarında hem döviz kuru hem de TÜFE-ÜFE oranlarında önemli bir artış yaşanmıştır. Bu dönemde işsizlik zirve yapmış, satın alma gücü düştü ve ekonomik kriz toplumun her katmanına farklı şekillerde yansımıştır.

2008 küresel ekonomik krizinin Avrupa ülkelerine kıyasla Türkiye üzerinde çok az etkisi oldu. Bu krizin teğet geçtiği iddiası kısmen doğrudur. Teğetin temel nedeni ABD ile dış ticaret hacmimizin yüksek olmamasıdır. 2008 krizinden sonra dünyada uzun süre döviz lehine bir sorun yaşanmamış ve bu durum Türkiye'ye olumlu yansımıştır. 2008-2012 yılları arasında Türkiye'de nispeten istikrarlı bir ekonomik ortam vardı. Özellikle 2012 yılı verilerine bakıldığında TÜFE ve ÜFE'nin en düşük seviyelere ulaştığı ve Dolar-TL kurunun en alt seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu dönemde sosyal refahın yüksek olduğu söylenebilir. Hem gayrimenkul hem de otomotiv sektörlerinde önceki yıllara göre gözle görülür bir artış yaşandığı söylenebilir.

2013'te başlayan gezi olayları, 15 Temmuz 2016 darbesi ve Rahip Brunson krizleri ekonomide sancılı sürecin başlangıcı olmuştur. 2021'de ortaya çıkan pandemi küresel bir daralmayı beraberinde getirirken. Rusya-Ukrayna savaşı tahıl krizinin arttığı ve ekonomik daralmayı artıran bir diğer soruna yol açmıştır.

2018 yılında ABD ile yaşanan F-35 krizi yeniden ekonomik krizi beraberinde getirdi. Özellikle halk bankası davası ve bu kriz Türkiye'yi yaptırımlara maruz

biraktı. Sermaye azaldı ve kredi riski primleri arttı. 2020 yılında başlayan pandemi ile Türkiye ekonomisi büyük bir yara alırken, Rusya-Ukrayna savaşı dünyayı tahıl ve enerji açısından krize sürüklemiştir. Bu durum özellikle enflasyondan ve TÜFE-ÜFE oranlarındaki artıştan etkilenmekte ve tüm toplumsal tabakalar bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Bugün araç ve emlak fiyatları ülkede %10 ile ulaşılabilir seviyelere yükselmiştir.

2021'de ortaya çıkan pandemi küresel bir daralmayı beraberinde getirirken. Rusya-Ukrayna savaşı tahıl krizinin arttığı ve ekonomik daralmayı artıran bir diğer soruna yol açmıştır. Bütün kriz dönemlerine bakıldığında siyasi gelişmelerin etkisinin olduğu açıktır. Bu süreçlerde enflasyon yükselmiş, sosyal yapı çeşitli yönlerden yara almıştır.

Kısacası son otuz yıllık süreç ele alındığında Ocak 1994'te başlayan kriz dönemi doların bir günde %14 değer kazanmasıyla başladı. 2022'den bakıldığında 1 yıl içerisinde dövizin ve emtianın katbekat arttığı gözlemlenmektedir. 1994'te siyasetin beşiğinde ve gündelik politikaların kurbanı olan Türk ekonomisi 2022'de hiçbir farklılık olmadan aynı sorunlarla yeniden yüzleşmiştir. Bu durum son otuz yılda ciddi bir iktisat politikasının benimsenmediğini ve dahası üretimin temele alınmayarak bağımlı bir ekonomik modelin benimsendiğini net bir biçimde göstermektedir.

Destek/Finansman Bilgileri: Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu makale etik kurul izni gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Aktoprak, S. (2017). "2001 Ekonomik Kriz ve Makroekonomik Dengeler." *Balkan ve Yakın Doğu Dergisi*, (3), 23-27.
- Altay, H., Çelebioğlu, F. (2015). "Şubat 2001 Ekonomik Krizi Sonrasında İthalat Fonksiyonunun Yapısal Değişiminin İncelenmesi" *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Arabacı, H., Yücel, D. (2020). "Pandeminin Türkiye Ekonomisine Etkileri Ve Türkiye Merkez Bankası Tarafından Finansal İstikrarı Sağlamak Amacıyla Alınan Önlemler." *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9 (2), 91-98.
- Bahar, O., Erdoğan, E. (2011). "1994 ve 2000 Krizleri Sonrasında Türkiye'de Uygulanan Finansal Regülasyon Politikaları." *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 26-44.
- Berber, M., Artan, S. (2010). "Türkiye'de Enflasyon - Ekonomik Büyüme İlişkisi: (Teori, Literatür Ye Uygulama)." *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18 (3-4), Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2684/35228>.
- Birdal, M. (2019). "Avrupa Ülkelerinde Borç Krizi ve Kriz Yönetim Politikaları: Türkiye'yi Ne Bekliyor." *Mülkiye Dergisi*, 43(1), 221-225.
- Boratav, K. (2019). "Sermaye Hareketleri Ve Türkiye'nin Beş Krizi." *Çalışma ve Toplum*, 1(60), 311-323.
- Çakmak, U. (2007). "Kriz Modelleri Çerçevesinde Türkiye 2001 Finansal Krizinin Değerlendirilmesi." *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1) , 81-101 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/gaziuiibfd/issue/28333/301112>.
- Çiğdem, R. (2012). Türkiye ekonomisinde yaşanan 1994-2001 ekonomik krizlerinin ve 2008 küresel ekonomik krizinin imalat sanayi sektörüne etkilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi-Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

- Engin, C., Göllüce, E. (2016). "2008 Küresel Finans Krizi ve Türkiye Üzerine Yansımaları." Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), 27-40.
- Erdem, V. (2001). "Türkiye'de Ekonomik Krizler." Yeni Türkiye Dergisi, yıl:7, sayı:41
- Fidan, A., Fırat, E. (2020). "2008 Küresel Finans Krizinin Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkisi: Bric Ülkeleri-Türkiye Karşılaştırması." Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 20(39), 85-100.
- Gaytancıoğlu, S. (2010). "Rasyonel Beklentiler Teorisi Çerçevesinde Türkiye'de 1994 krizi." Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2(1), 139-146.
- Güngen, A. R. (2018). "Türkiye'nin 2018 Krizi: Nereden Nereye?." Mülkiye Dergisi, 42(3), 449-452.
- Güven, E. A., Ayvaz, Y. (2016). "Türkiye'de Enflasyon ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Zaman Serileri Analizi." Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1).
- Halişçelik, E. (2021). "2008 Küresel Ekonomik Krizinin Türü ve Nedenleri." Journal of Empirical Economics and Social Sciences, 3 (1) , 1-20.
- Karahanogulları, Y. (2019). "Türkiye'de Neoliberalizmin Kuruluş Süreci: 1980-1994." Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 74(2), 429-464.
- Kılıcı, E. N. (2018). "2000-2001 Türkiye Ekonomik Krizi'ne Farklı Bir Bakış: Asimetrik Bilgi Teorisi Çerçevesinde Bir Değerlendirme." Akademik İncelemeler Dergisi 13 / 2 (October 2018): 363-385.
- Kutlu, H. A., Demirci, N. S. (2011). "Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum." Muhasebe ve Finansman Dergisi, (52), 121-136.
- Memişoğlu, D., Durgun, A. (2011). "2008 Ekonomik Krizi ve Türkiye'de Sağlık Sektörü Üzerine Etkileri." Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (13), 81-100.

Oktar, S., Yüksel, S. (2015). "1998 Yılında Rusya'da Yaşanan Bankacılık Krizi Ve Öncü Göstergeleri." Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 37(2), 327-340.

Ölmezogulları, N. (2019). "Küresel Kapitalizme Eklemlenme Sürecinde 1994'ten 2018'e Türkiye'nin Krizleri". Mülkiye Dergisi, 43(1), 227-233.

URL-1: <https://www.muhasabedersleri.com/blog/yillik-enflasyon-oranlari>. (Erişim: 19.11.2022).

URL-2: <https://dovizgrafik.com/kur/Dolar/20-yillik-Dolar-grafigi.html>. (Erişim: 19.11.2022).

URL-3: 2001 Yılı USD - Dolar Döviz Kurları Arşivi (paracevirici.com). (Erişim: 19.11.2022).

URL-4: <https://www.isbank.com.tr/blog/enflasyon-nedir>. (Erişim: 19.11.2022).

Samur, C. (2010). "Uluslararası Finansal Panik Yaklaşımı ve 1997/8 Asya Krizi." Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (23), 173-184.

Samur, C. (2011). "Üçüncü Nesil Kriz Teorileri Ve 1997/8 Asya Krizi." İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 60 (2), 23-81.

Samur, C. (2015). "1997 Asya Krizi Öncesinde Kriz Ülkelerinin Makroekonomik Sağlamlığı." İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 65 (1).

Sezgin, Z. (2015). "Kriz Sonrası Türkiye Ekonomisinde Mali Baskınlık." Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1), 81-94.

Şanlı, O. (2021). "Türkiye'de 1994, 2001 Ve 2018-2021 Kur Krizlerinin Yeni Nesil Kriz Teorileri Çerçevesinde İncelenmesi." Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 6(2), 117-158.

Taşkın, F. D. (2011). "Türkiye de Ticari Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler." Ege Akademik Bakis (Ege Academic Review), 2011(2), 289-289.

Toprak, D. (2010). "Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Borçların Seyri: 1994 Ve 2001 Krizi." Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 2(2), 1-14.

- Turgut, A. (2006). "Finansal Krizlerde İmf'nin Rolü Ve Önemi: 1997 Asya Ve 2000-2001 Türkiye Krizleri." Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2006 (1), 1-14.
- Tutar, E., Eren, M. V. (2011). "Post Otistik İktisadın 2008 Global Ekonomik Krizine Bakışı: Türkiye İçin Bir Durum Değerlendirmesi." Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi, 4(7).

EXTENDED ABSTRACT

The Republic of Turkey has experienced various economic change processes and crises since the day it was founded. When we look at these change processes, the effect of conjunctural differences is intensely noticeable. Each process of change has taken place under the influence of internal and external developments. The main institution that influences the processes of change is undoubtedly the political establishment. The political establishment has imposed a new problem on the social sphere by taking radical decisions, sometimes through the mediators of domestic politics and sometimes on the threshold of various pressures coming from outside.

Especially since January 24, 1980, an economic understanding that opens its doors to capitalism and is based on all the dogmas of neoliberalism has become dominant in the state administration. Since 1980, an understanding that ignores production based on imports and serves the interests of capitalism stands out. The Republic of Turkey has not been able to adopt a serious national economic policy in the last thirty years and has not been able to adopt an understanding that encourages production. This situation has brought about an economic understanding that is condemned to imports and daily policies.

Especially when we analyze our economic crises in the last thirty years, we see an understanding of economics that is condemned to daily policies and in the cradle of foreign policy. This situation manifests itself in the social field through inflation. While inflation is simply expressed as the depreciation of money, it can be seen as the main source of sociological disintegration. The social distress of inflation and its reflections on the social sphere are quite terrible. Therefore, economic change is not only the sum of figures and data, but also affects the fate of each of the country's citizens. Each economic crisis disrupts the living standards of its citizens living in the country. As many countries have struggled, inflation as one of the most important problems that our country has faced in

the last thirty years has led to an increase in the price level and the depreciation of the national currency. In addition, inflation has led to unemployment, causing social disintegration and socio-political problems.

The first of the crises affecting Turkey in the last three decades was the 1994 Mexico crisis. Another is the Asian crisis of 1997, which will take place three years later. When the 1994 Mexico and 1997 Asian crises are taken as a basis, the destruction caused and created by an externally dependent economic model is clearly visible. Both crises have caused various problems for Turkey and have led to social destruction along with these problems. In these processes, inflation has risen and social integration has been injured in various aspects. Although there have been crises occurring outside the country, they have caused problems at the institutional level.

The first serious crisis that the Turkish economy faced after the 1994 Asian and 1997 Mexican crises is the 2001 banking crisis. Although it is cited as the cause of the crisis, the constitutional booklet that President Ahmet Necdet Sezer threw at Prime Minister Bülent Ecevit is a result of this crisis. In addition, one of the symbolic events of the period was the cash register thrown to Prime Minister Ecevit in protest. Therefore, the dependence of an economy that is already fragile and has not internalized its structural reforms to political elements is clearly visible. During the years of the 2001 banking crisis, there was a significant increase in both the exchange rate and CPI-PPI ratios. In this period, unemployment peaked, purchasing power fell, and the economic crisis reflected in different ways in each layer of society.

The 2008 global economic crisis had little impact on Turkey compared to European countries. The claim that this crisis is tangential is partly true. The main reason for the tangent is that our foreign trade volume with the USA is not high. After the 2008 crisis, there was no problem in favor of foreign currency in the world for a long time and this situation reflected positively on Turkey. Between 2008 and 2012, there was a relatively stable economic environment in Turkey. Especially when the data of 2012 are considered, it is seen that the CPI and PPI have reached the lowest levels and the Dollar-TL exchange rate is at the bottom levels. It can be said that social welfare is high in this period.

Turkey's relatively good economic situation up to 2013 was first shaken by the Gezi events, which began on May 27, 2013. The disagreements in the political arena as a result of the government long-term cooperation with the Fetullahist formation resulted in a coup d'état and Turkey experienced the first moments of a new economic crisis. After the coup, US pastor Brunson was arrested, and with the tension with the US, the dollar gained a great advantage against the TL.

In the aftermath of the priest crisis, the S-400 deal was signed with Russia and there was another crisis with the United States.

In 2018, the F-35 crisis with the US brought an economic crisis again. Especially the people's bank case and this crisis have exposed Turkey to sanctions. Capital decreased and credit risk premiums increased. With the pandemic that started in 2020, the Turkish economy has suffered a great wound, while the Russian-Ukrainian war has dragged the world into a crisis in terms of grain and energy. This situation is especially affected by inflation and the increase in CPI-PPI rates, and all social strata are adversely affected by this situation. Today, vehicle and real estate prices have risen to the levels that can be reached by the 10% in the country.

Currency Protected Deposit calculations put forward in order to balance the exchange rate have made the country's economy worse. The energy and grain crisis caused by the Russian-Ukrainian crisis is also making its effects felt.. Gnmzde byk bir ekonomik krizle yzleşmek zorunda bırakmıştır. Today, it has forced us to face a major economic crisis.